

पशुपक्षीका मुख्य रोगहरू र तिनको उपचार एवं रोकथाम

नेपालमा विभिन्न संक्रामक रोगहरू र परजीवीबाट पशुजन्य उत्पादनमा प्रतिकूल असर पारेको देखिन्छ । नेपालमा पशुहरूमा लाग्ने विभिन्न रोगहरू र तिनको उपचार एवं रोकथाम विधि यस प्रकार छन् ।

(१) भ्यागुते/गल घोटु/डकाहा

लक्षण:- एककासी ज्वरो आउने (१०६-१०७ डिग्री फरेन्हाइट), घाँटी सुनिने, सास फेर्न अष्टयारो पर्न गई ध्यार ध्यार हुने र पशुले न्याल समेत काढ्ने गर्दछ ।

उपचार:- सल्फाड्रग समूहका डायडीन, भेसाडीन, ओरीप्रीम तथा अन्य एन्टीबायोटिक्स (टेरामाइसिन वा टेट्रासाइक्लिन) प्रयोग गर्न सकिन्छ ।

रोकथाम:- बैशाख महिनामा अनिवार्य रुपमा भ्यागुते रोग विरुद्ध एच.एस. भ्याक्सिन ३-५ मि.लि. छाला मुनि लगाउने ।

(२) चरचरे/लंगडा

लक्षण:- ज्वरो १०४-१०६ डिग्री फ. सम्म आउने, मासु भएको ठाउँ जस्तै: तिघ्रा सुनिने, सुत्निएको ठाउँमा थिच्दा चरचर आवाज आउने, लंगडो हुने र मृत्यु हुने ।

उपचार:- पेनीसिलिन इन्जेक्सन ६ घण्टाको अन्तरालमा लगाउने ।

रोकथाम:- बर्षेनी रोग देखा पर्ने क्षेत्रमा वि.क्यू. भ्याक्सिन वैशाखमा लगाउने । भ्यागुते र चरचरेको विरुद्ध संयुक्त भ्याक्सिन पनि एकै पल्ट लगाउन सकिन्छ

(३) पडके मा पट्के

यो रोग गाई, भैसी, बंगुर लगायत घोडा, खच्चरलाई लाग्ने र मानिसलाई पनि सर्न सक्ने पशु रोग हो ।

लक्षण:- मरेको पशुको नाक रमलद्वारबाट आएको रगत गाढा रातो अर्थात चकलेट रंगका हुन्छ र जम्दैन । बंगुरमा घाँटी वरिपरिको भाग सुनिनएर आउने र सास फेर्न नसकी मर्ने गर्दछ ।

उपचार:- स्ट्रेप्टोपेनिसिलिन १२ घण्टाको फरकमा दिने ।

रोकथाम:- बर्षेनी रोग देखा पर्ने क्षेत्रमा वैशाख महिनामा एन्थेक्स स्पोर भ्याक्सिन प्रयोग गर्ने । माथि उल्लेखित लक्षण देखाई अक्ल मात मरेको जनावरको मासु कुनै हालतमा नखाने ।

(४) गौगोटी (Rinderpest)

लक्षण:- कडा ज्वरो आउने, आँखामा चिप्रा पर्ने, मुख र गिजा वरिपरि गाँठो चोकर जस्तो घाउ खटिरा आउने, गन्हाउने र पिचकारीले हाने जस्तो तिरिरी छेर्ने र ठूलो संख्यामा एकैपल्ट महामारी फैली धेरै पशु मर्ने ।

रोकथाम:- सन् १९९१ यता यो रोग नेपालमा नदेखिएको र कुनै देखिएमा तुरुन्तै नजिकैको पशु सेवाकेन्द्र वा जिल्ला पशु सेवा कार्यालयमा खबर गर्ने ।

(५) खोरेत

लक्षण:- सुरुमा कडा ज्वरो आउने, अवरल न्याल काढिरहने, खुट्टा खोच्याएर हिड्ने, मुख र खुर वरिपरि फोका आई घाउ खटिरा देखापर्ने । दुधालु गाई भैसीको दूध सुक्ने, विरामी माउको दूध खाने पाडापाडी, बाच्छाबाच्छी र बंगुरको पाठापाठी ठहरै मर्ने ।

उपचार:- फिटकीरी र सुहाग पानीले दिनको दुईपल्ट मुख र जिब्रो सफा गर्ने । फिनाइल पानीले खुर सफा गर्ने, मल्हम लगाउने र औँसा परेमा तारपीनको तेल लगाउने ।

रोकथाम:- पहिलो पटक खोरेत विरुद्ध भ्याक्सिन लगाउदा बैशाखको पहिलो हप्ता र तेश्रो हप्तामा लगाउने र असोजमा बुस्टर डोज लगाउने । तत्पश्चात् ६/६ महिनामा नियमित रुपले लगाउने ।

(६) रेबिज (Rabies)

कुकुर, स्याल, बिरालो, न्याउरी मुसा आदिको टोकाईबाट पाल्तु जनावर र मानिसमा लाग्ने रोग हो ।

लक्षण:- न्याल काढ्ने, चंचल हुने, विना कारण वैश लागे जस्तो दाहा किटिरहने, चम्कने, क्षण क्षणमा किलो दाम्लो वा कुनै वस्तुमा आक्रमण गर्ने र पक्षघात भई केही दिन भित्रै मर्ने ।

रोकथाम:- बहुला वा शंकास्पद कुकुरले मानिस वा पाल्तु जनावर लाई टोकेमा तुरुन्तै साबुन पानीले घाउ राम्ररी पखाल्ने । घर पालुवा कुकुर बिरालोलाई नियमित रुपमा एन्टी रेबिज भ्याक्सिन लगाउने ।

(७) थुनेलो (Mastitis)

लक्षण:- थुन सुनिने, दूध सुरुमा अलिअलि आउने, दूध फाट्ने, कल्चोडा सुनिने, कहिले काँही ज्वरो आउने ।

उपचार:- भेटक्लक्स, पेन्डीस्टीन जस्ता औषधी थुन भित्र राखी दिने, लङ्ग एन्टीबायोटीक प्रयोग गर्ने ।

रोकथाम:- दुहुनु भन्दा अगाडि मनतातो पानीले धुने । गाई थाकेको बेलामा थुनेलो भए ब्याउनु भन्दा अगाडि उपचार गर्ने । दूध दुई सकेपछि टिंक्चर अयोडिनमा थुन चोपि दिने, दूध छाड्नु अगाडि थुनमा औषधी राखी दिने ।

(८) पी.पी.आर (Pestes Des Petits Ruminants)

साना उग्राउने जनावरमा महामारीको रुपमा गौगोटी जस्तै देखा पर्ने खतरनाक रोग हो ।

लक्षण:- खास गरी बाखाहरूमा कडा ज्वरो आउने, टाउको सुनिने, मुखमा घाउ हुने, नाकबाट सिंगान बहने, आँखामा कचेरा पर्ने र अन्तमा छेरेर मर्ने ।

रोकथाम:- सकभर नयाँ ठाउँबाट बोका बाखी ल्याउँदा पी.पी.आर भ्याक्सिन लगाएर मात्र ल्याउने । कुनै ठाउँमा रोग फैलिएको थाहा पाउनासाथ वरिपरिका स्वस्थ भेडाबाखालाई पी.पी.आर. भ्याक्सिन लगाउने ।

(९) कुबुराको रानीखेत

लक्षण:- पहेंलो हरियो मिसिएको दिसा गर्ने, भोक्राउने, घाँटी बंग्याउने, ज्वरो आई एककासी खोरमा कुबुराहरू मर्दछन् ।

उपचार:- रोग देखा परेको खण्डमा बिरामी र स्वस्थ कुबुरालाई एफ.वन. भ्याक्सिन लगाउने । रोगीलाई इलेक्ट्रोलाइट र एन्टीबायोटीक दिने ।

रोकथाम:- एकहप्ते चल्लालाई एफ.वन. भ्याक्सिन लगाउने ।
६-८ हप्ता भित्रमा फावल पक्स भ्याक्सिन लगाउने । ८-१०
हप्तामा रानीखेत एम. स्ट्रेन भ्याक्सिन लगाउने ।

(१०) कुखुराको विफर

लक्षणा:- सीउरमा खटीरा आउने, पहेलो दिसा गर्ने ।

उपचार:- खटीरा भएको ठाउँमा एन्टीबायोटीक लगाउने

रोकथाम:- ६ हप्तामा भ्याक्सिन लगाउने ।

(११) गम्बोरो

लक्षणा:- सेतो पहेलो छेर्ने, बिस्तारै दुब्लाउँदै जाने, चल्लाहरु ३०
प्रतिशतसम्म मर्ने र ठूलो कुखुरामा अण्डा घट्टने हुन्छ ।

उपचार:- रोग लागेकोलाई इलेक्ट्रोलाइट भएको पानी खुवाउने ।
लेभामिसोल-७५ एन्टीबायोटीक खुवाउने ।

रोकथाम:- पहिलो हप्ता किण्ड गम्बोरो भ्याक्सिन लगाउने ।
८-१० हप्तामा किण्ड भ्याक्सिन दोहर्‍याउने । १६-२० हप्तामा
लाइभ भ्याक्सिन लगाउने ।

(१२) कक्सीडीयोसिस

लक्षणा:- रातो छेर्ने, भोक्राउने, जीउ नलाग्ने र फुल पार्नमा
कमी आउने ।

उपचार:- सर्भेट, सुपरकक्स, कक्सीकिल, कडीनल, एम्प्रोलियम
खुवाउने ।

रोकथाम:- लसपस हुन र लिटर (सोत्तर) चिसो हुन नदिने ।

(१५) जुनोटिक रोग

पशु पंक्षीसंग प्रत्यक्ष सम्पर्क, पशुजन्य पदार्थ सेवन वा अन्य
कुनै माध्यमबाट मानिसमा सर्न सक्ने रोगहरूलाई जुनोटिक
रोग भन्ने गरिन्छ । यी रोगहरु मानिसबाट पशुमा वा
पशुबाट मानिसमा सर्न सक्ने प्रकृतिका हुन्छन् हाम्रो देशको
परिस्थितिमा रेबिज, बुसेलोसिस, एन्थ्रक्स, बोभाइन ट्युबर
कुलोसिस, टक्सोप्लाज्मोसिस, जापानी इन्सेफलाइटिस जस्ता
जुनोटिक रोगको विशेष महत्व छ । यस्ता रोगहरूबाट बच्न

निम्न उपाय अपनाउनु पर्दछ ।
- दूध राम्ररी उमालेर र मासु पकाएरमात्र खानुपर्दछ ।
- राँगी, खसी, बोका काट्दा र बेच्दा मासु र आन्द्राभुडी मिसाउनु
हुँदैन ।

- रोगी वा रोग लागेर मरेको जनावरको मासु खान हुँदैन र
पट्टे रोग लागेका शंका भएमा मृत जनावरको छाला काढ्न
वा चिरफार गर्नुहुँदैन ।

- पाल्नु कुकुर, बिरालोलाई कहिल्यै काँचो मासु खान दिनु
हुँदैन । कुनै पनि शंकास्पद वा बहुला जनावरले टोकेमा
तुरुन्तै साबुन पानीले घाउ राम्ररी पखाली हाल्नुपर्दछ । रेबिज
विरुद्ध भ्याक्सिन लगाई हाल्नुपर्दछ

प्रकाशन क्रम: ७-२०६६/६७

फोल्डर क्रम: ३

प्रकाशन प्रति: ६०००

प्रकाशक तथा मुद्रण

कृषि सूचना तथा संचार केन्द्र

हरिहरभवन ललितपुर

फोन: ५५२५६१७, ५५२२२४८

Email: agroinfo@wlink.com.np

www.aicc.gov.np

कृषि सूचना तथा संचार केन्द्र
हरिहर भवन, ललितपुर

पशुपक्षीका मुख्य रोगहरू र तिजको उपचार एवं रोकथाम